

ІЗОТОВА Н. П.

Київський національний лінгвістичний університет

ОПОВІДНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ГРИ В РОМАНІ ДЖ. М. КУТЗЕЕ “*IN THE HEART OF THE COUNTRY*”

У статті з позицій ігрової стилістики встановлені та охарактеризовані ігрові оповідні засоби, які у своїй сукупності та взаємодії формують смисловий простір художнього твору видатного південноафриканського письменника Дж. М. Кутзеє “*In the Heart of the Country*”. Встановлено, що нарративні ігрові елементи в аналізованому романі виконують дві ключові функції: створюють образ персонажу та віддзеркалюють головну ідею твору в світлі постколоніалізму в Південній Африці. Особливу увагу приділено опису поетологічної природи англomовного постколоніального роману, з’ясуванню людологічного та ідіожанрового підходів до вивчення англomовного художнього нарративу.

Ключові слова: гра, ігрова стилістика, нарратив, постколоніальний роман, ідіожанр.

В статье с позиций игровой стилистики установлены и охарактеризованы повествовательные средства, которые в своей совокупности и взаимодействии формируют смысловое пространство художественного произведения знаменитого южноафриканского писателя Дж. М. Кутзеэ “*In the Heart of the Country*”. Результаты исследования показывают, что нарративные игровые элементы в анализированном романе выполняют две ключевые функции: создают образ персонажа и отражают главную идею произведения в аспекте постколониализма в Южной Африке. Особое внимание уделено описанию поэтологической природы англоязычного постколониального романа, определению специфики людологического и идиожанрового подходов к изучению англоязычного художественного нарратива.

Ключевые слова: игра, игровая стилистика, нарратив, постколоніальний роман, ідіожанр.

The article aims at elucidating and characterizing the ludic narrative means which in their unity and interaction create the conceptual space of the novel written by a prominent South African writer J. M. Coetzee. The research is carried through the prism of ludostylistics. The findings of the study show that ludic narrative elements perform two major functions in the text under consideration: they convey the image of the character and represent the main idea of the novel in the light of postcolonialism in South Africa. A special emphasis is placed on revealing the nature of English post-colonial narrative, ascertaining the specificity of ludic and idiogenre approaches to the study of English post-colonial narrative.

Ізотова Н. П.

Key words: game, ludostylistics, narrative, post-colonial novel, idiogenre.

У наукових дослідженнях останніх років вивченню феномену гри приділяється пильна увага. Багатогранність та складність гри визначає існування в сучасній науці низки підходів до її вивчення (зокрема, соціально-психологічний, культурологічний, філософський), кожен з яких висвітлює певні характеристики цього явища [1–3].

Виділення таких рис гри як евристичність, імпровізаційність, настанова на творче перетворення дійсності, емоційність, естетичність уможливує використання ігрових елементів у літературному творі для досягнення конкретних стилістичних цілей. У художньому тексті гра визнається одним із принципів композиційної, семантичної, концептуальної організації тексту, потужним жанротвірним та стилетвірним фактором, засобом розкриття ідейно-тематичної та художньо-естетичної концепції твору. Пропонована робота є певним внеском у подальшу розбудову теорії ігрової стилістики, чи людостилістики [3], адже залучає **новий** вектор дослідження гри в художньому творі – ідіожанровий [4].

Таким чином, **метою** цієї розвідки є встановлення оповідних засобів реалізації принципу гри в романі Дж. М. Кутзее “In the Heart of the Country” (“В серці країни”). Поставлена мета зумовлює, відповідно, структуру роботи та її **завдання**: 1) описати поетологічну природу англomовного постколоніального роману; 2) розкрити своєрідність людологічного аспекту вивчення постколоніального художнього наративу; 3) обґрунтувати ідіожанровий вимір дослідження художнього тексту; 4) виявити та охарактеризувати оповідні засоби втілення ігрового принципу в романі Дж. М. Кутзее “In the Heart of the Country” (“В серці країни”); 5) з’ясувати функціональне навантаження оповідних ігрових елементів для розуміння аналізованого художнього твору.

Під час вивчення постколоніальної літератури, дослідники стикаються, передовсім, з двома головними проблемами. Перше питання пов’язане з термінологічною невизначеністю поняття “постколоніальна література”, друге – стосується її витоків та теоретичної бази. Постколоніальна література може розглядатися в певних історико-географічних координатах, а також у смисловому

ключі [5:11]. Історичним підґрунтям виникнення постколоніальної літератури вважається розпад у другій половині ХХ століття колоніальної системи, і як наслідок, утворення постколоніального простору [5–7], який постає як сфера активної взаємодії різнокультурних (етнічних, релігійних, національних) факторів [6:12].

Наразі існує принаймні два головні підходи до тлумачення постколоніальної літератури, як частини загального постколоніального простору. З одного боку, під постколоніальною літературою мається на увазі творчість письменників тих країн, що раніше були колоніями не лише Британії, а й інших європейських держав [5;6]. У смисловому аспекті, цей термін віддзеркалює в літературі протистояння між Сходом і Заходом, або ширше – взаємовплив колонізованої культури та культури, що колонізує [5:13]. Тобто література стає постколоніальною в тому смислі, що вона знаходиться у стані взаємодії з культурою країни, що підкорена [там само:19].

Суть питання щодо витоків і теоретичного підґрунтя постколоніальної літератури полягає в тому, чи можливо розглядати постколоніальну літературу як самостійний пласт, чи, навпаки, доцільно вважати її частиною постмодерністської літератури, що, сповідуючи базові постулати постмодернізму, віддзеркалює його національну своєрідність.

Вирішення цієї проблеми уможливується шляхом встановлення точок перетину між постколоніалізмом та постмодернізмом. Слід відзначити, що й сам постмодернізм на початку ХХІ століття помітно змінює своє обличчя. Йдеться вже не про його “смерть”, а про його продовження, але в іншому – новому, трансформованому вигляді.

Модифікація постмодерністських творів відбувається, перш за все, завдяки перегляду стрижневих етико-філософських питань постмодернізму у світлі нових концепцій “я”, так зване “воскресіння суб’єкту” [8]. Письменники, усвідомлюючи свою приналежність до постмодернізму, знову порушують класичну тематику мистецтва слова: проблематику людини, її життєвого досвіду в конкретному історичному, соціальному та культурному контекстах. Істотною рисою

сучасного постмодерністського тексту є також звернення до літературної традиції, історії, минулого, відновлення контакту з реалізмом, що стає певним “містком”, який дозволяє читачеві пов’язати текст з реальністю [там само]. Актуальності набувають й питання національної специфіки постмодерністських текстів.

Поетику постколоніальних творів можна охарактеризувати як комбінацію постмодерністських технік та реалізму, представлених крізь призму постколоніального контексту [7:14]. Об’єднані між собою постколоніальні твори й тематично. Центральними для них є теми, пов’язані з націоналізмом, орієнталізмом, культурною ідентичністю і мультикультурною особистістю та інш., що значною мірою віддзеркалюють процеси формування державності і національної ідентичності у звільнених колоніях, з одного боку, і становлення мультикультурного суспільства в країнах Західної Європі у другій половині ХХ століття, з іншого. Відповідно, праці колоніальних письменників насичені історичними і культурологічними реаліями та порушують питання взаємодії між людьми, расами, мовами. Такі письменники є “одночасно і сучасними етнографами своєї власної культури і її інтерпретаторами” [6].

Не випадковим у цьому відношенні є звернення англійських письменників постколоніального простору до жанру роману, який дозволяє широкий спектр пошуків у художньому осмисленні життєвих явищ, людських характерів, історичних і соціальних реалій тощо.

Роман Дж. М. Кутзее Дж. М. Кутзее “In the Heart of the Country” (“В серці країни”), що належить до постколоніального простору, аналізується в роботі з двох лінгвопоетологічних позицій: у контексті так званої ігрової стилістики, що наразі не отримала остаточного теоретичного обґрунтування, та в ідіожанровому аспекті. Вивчення художнього твору в термінах ігрової стилістики передбачає виявлення та аналіз системи різнорівневих (від мовних до наративних і композиційних) засобів та прийомів, що побудовані на обігруванні історій, інших літературних творів, жанрів, сюжетів, мотивів тощо, та які у своїй сукупності формують смисловий простір художнього твору.

У межах нашого дослідження гра розглядається як певна авторська стратегія, що функціонує на різних рівнях художньої системи

(від мовної гри до ігрової картини, або образу світу), як спосіб художнього мислення автора, що формує ідіожанрову специфіку його художньої системи.

Ідіожанровий підхід до вивчення текстових явищ ґрунтується на твердженні про системну взаємодію авторського ідіостилу та жанру художнього твору. Це передбачає, з одного боку, орієнтацію на жанрову домінанту (тобто визначальну жанрову рису твору, його жанрову концепцію, “пам’ять жанру”, за М. М. Бахтіним [9:122]) при виборі стилістичної концепції твору, а з другого – певну модифікацію жанрової форми під впливом індивідуальних особливостей стилю автора.

Індивідуально-авторські тактики відбору, поєднання та використання жанротвірних ознак формують так звані індивідуально-авторський зразок жанру, або “ідіожанр” [4: 85].

Художній твір, що слугує матеріалом дослідження цієї розвідки, є надзвичайно цікавим з огляду на вивчення ігрового потенціалу наративних форм, вжитих автором, які виконують тут дві ключові функції: створюють образ персонажу та віддзеркалюють головну ідею/ідеї твору в світлі постколоніалізму в Південній Африці. Роман віддзеркалює ключову тематику постколоніальних творів: міжрасові відношення, різницю культур, насилля, модель “хазяїн – слуга” [10:24].

Експериментування Дж. М. Кутзее з жанровою формою роману відбувається в цьому творі, передовсім, шляхом використання автором щоденника – оповідної форми, якій притаманний суб’єктивний спосіб викладу подій, саморефлексія головного героя та сповідальний ракурс зображення життєвого досвіду.

В композиційному плані роман “In the Heart of the Country” (“В серці країни”) побудований у формі коротких щоденникових записів (загальною кількістю 266), що нагадують фотографії, або знімки реальності, відбиті у голові головної героїні твору Магди, самотньої, незаміжньої жінки, яка мешкає разом зі своїм батьком та прислугою на віддаленій фермі у Кару. Про фрагментарність оповіді, що нагадує записи у щоденнику, свідчить залучення автором оповіді від першої особи.

Події, представлені з позиції головного героя, відтворюють його думки, дозволяють зазирнути в духовний світ персонажу, встановити внутрішню мотивацію його діям. До основних рис такого викладу подій можна віднести суб'єктивність, достовірність, “ефект сповіді”, який впливає із суб'єктивного погляду на події, а також повноту зображення (зображений світ обмежується свідомістю та світосприйняттям оповідача) [11:345]. Репрезентація головної героїні відбувається у двох площинах: кризь ставлення Магди до свого батька та кризь її боротьбу із самотністю, що змушує жінку шукати друзів серед робітників на фермі. Наприклад:

I grew up with the servants' children. I spoke like one of them before I learned to speak like this. I played their stick and stone games before I knew I could have a dolls' house with Father and Mother and Peter and Jane asleep in their own beds and clean clothes ready in the chest whose drawers slid in and out whole Nan the dog and Felix the cat snoozed before the kitchen coals. [...] How am I to endure the ache whatever it is that is lost without a dream of a pristine age, tinged perhaps with violet of melancholy, and a myth of expulsion to interpret my ache to me? [...] My lost world is a world of men, of cold nights, woodfire, gleaming eyes, and a long tale of dead heroes in a language I have not undearned [13:7].

У цьому фрагменті психологічний стан головної героїні втілений за допомогою кінематографічної техніки ретроспекції (flashback). Магда, розмірковуючи про своє теперішнє життя, відчуває біль (*the ache*), розгубленість та спустошеність (*my lost world*) через брак дитячих емоцій, які втрачені.

Іншим прикладом нелінійної оповіді може слугувати проектування Магди свого майбутнього (вигаданого чи реального), зокрема фантазування щодо життя разом із батьком на фермі: *Sometimes when I the weather is fine, as it is today, sunny but not too warm, I carry my father out of his room and seat him on the stoep, propped up with cushions in his old armchair, so that he can once again face out over the old acres, which he no longer sees, and be exposed to the birdsong, which he had no longer hears. He sees and hears nothing, for all I know he tastes and smells nothing, and who can imagine what the touch of my skin on his is like? [13:27].*

Події роману “In the Heart of the Country” (“В серці країни”) представлені із залученням техніки монтажу [12]: твір ніби “зшитий” з окремих фрагментів, епізодів, подій, які то повторюються, то протиставляються, то взаємовиключають один одного. Це створює неоднозначність сприйняття та інтерпретації подій, викладених у творі, дозволяє читачеві мати різні/альтернативні версії однієї й тієї ж самої події, а також показує психологічну плутанину в думках головної героїні. Прикладом такого прийому може слугувати описані в романі дві різні версії смерті батька Магди:

My father lies on his back, naked, the fingers of his right hand twined in the fingers of her left, the jaw slack, the dark eyes closed on all their fire and lighting, a liquid rattle coming from the throat, the tired blind fish, cause of all my woe, lolling in his groin (would that it had been dragged out long ago with all its roots and bulbs!). The axe sweeps up over my shoulder. All kinds of people have done it before me, wives, sons, lovers, heirs, rivals. I am not alone [13:12].

The door of my father's room is locked against me but the window is open, as ever. I have had enough, tonight, of listening of the sounds that other people make. Therefore it is necessary to act swiftly, without thinking, and, since I cannot plug my ears, to hum softly to myself. I slide the barrel of the rifle between the curtains. Resting the stock on the windowsill I elevate the gun until it points very definitely toward the far ceiling of the room and, closing my eyes, pull the trigger [13:66].

В аналізованому творі переплітається вимисел з реальністю, уявне з дійсним; читач разом із головною героїнею ніби розривається між уявним та реальним світами. Це створює текстове напруження і психологізм оповіді. Наприклад, в одному зі своїх записів Магда уявляє, як слуга Хендрік розповідає своїй жінці в досить іронічному тоні про надзвичайно особисті речі Магди:

He tells her about my lonely life, my solitary walks, the things that I do when I think no one is looking, the way I talk to myself, the way my arms jerk. He parodies my cross gabble. Then he tells her of my fear of him, the harsh words I speak to keep him at a distance, the odour of fright he can smell floating of me. He tells her what I do by myself in bed. He tells her how I roam the house by night. He tells her what I need [13:94].

Іншою наративною рисою роману “In the Heart of the Country” (“В серці країни”) є використання головною героїнею метанаративних, або метафікціональних елементів: Магда досить часто сама аналізує ситуацію, в якій опинилась [12]. Наприклад:

So, all of a sudden here I am at the centre of a field of moral tensions, they are no less, for which my upbringing has barely prepared me. What am I going to do? When he finds this balance Hendrik will want to know whether the accident is an eccentricity of the ruling caste or whether I am culpable and can be exploited. He will want to know who is more shamed, he or I, we or they, and who will pay more for silence [13:76].

Виокремлений уривок зображує стан розгубленості і безпорадності (*moral tensions, What am I going to do?*) Магди після того, як вона, дізнавшись про сексуальний зв'язок свого батька і служниці Анни, намагалась його вбити. Такі метафікціональні вкраплення у структурі оповіді показують, що дія відбувається поза контролем головної героїні.

Слід відмітити, що роман загалом складається з невеликої кількості подій, деякі з яких є парними [12]. Наприклад, приїзд нової жінки батька Магди та приїзд маленької Анни; інтимні стосунки Хендріка з маленькою Анною та Магдою; Анна маленька та Хендрік від'їжджають з ферми, Анна та Якобс також залишають ферму. Тобто події мають не причиново-наслідковий характер, а відбуваються паралельно. Це має певне емпатичне навантаження, а також показує як Магда сприймає реальність: що хвилює, турбує головну героїню.

Таким чином, ігровий оповідний простір роману Дж. М. Кутзее “In the Heart of the Country” (“В серці країни”) формується завдяки різноманітним наративним маніпуляціям, таким як, оповідна форма щоденника, зміна наративної перспективи викладу подій, метафікціональні вкраплення, нелінійна оповідь, зображення парних, паралельних подій, переплетіння реальних та вигаданих подій, які у своїй сукупності та взаємодії створюють наративний ідіожанровий профіль Дж. М. Кутзее.

Перспективи подальших досліджень у цьому ключі вбачаємо в аналізі інших ігрових засобів та прийомів, які віддзеркалюють стилістичну природу англomовного постколоніального наративу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гадамер Г.-Г. Игра искусства / Ганс-Георг Гадамер // Вопросы философии. – 2006. – № 8. – С. 164–169. 2. Исупов К. Г. В поисках сущности игры / К. Г. Исупов // Философские науки. – 1977. – № 6. – С. 154–157. 3. Рахимкулова Г. Ф. Языковая игра в прозе Владимира Набокова: К проблеме игрового стиля: дис. ... докт. филол. наук: спец. 10.02.01 "Русский язык", 10.02.19 "Теория языка". – Ростов-на-Дону, 2004. – 332 с. 4. Изотова Н. П. Ідіожанр в аспекті художньої семантики (на матеріалі творів Дж. М. Кутзее) / Н. П. Изотова // Наукові записки. – Вип. 128. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – С. 84–88. 5. Сидорова О. Г. Британский постколониальный роман последней трети XX века в контексте литературы Великобритании / О. Г. Сидорова. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2005. – 262 с. 6. Толкачев С. П. Мультикультурализм в постколониальном пространстве и кросс-культурная английская литература // Знание. Понимание. Умение, 2013. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2013/1/Tolkachev_Multiculturalism-Cross-cultural-Literature/ 7. Head D. The Cambridge Introduction to J. M. Coetzee / D. Head. – Cambridge: Cambridge University Press, 2013. – 115 p. 8. Кабанова И. В. Зарубежная литература. Постмодернизм. Структура постмодернистского текста / И. В. Рахимкулова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://17v-euro-lit.niv.ru/17v-euro-lit/kabanova/postmodernizm.htm> 9. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики / М. М. Бахтин. – М.: Художественная литература, 1975. – 504 с. 10. Attridge D. Coetzee and the Ethics of Reading: Literature in the Event / D. Attridge. – Chicago: The University of Chicago Press. 2004. – 225 p. 11. Атарова К. Н., Лесскис Г. А. Семантика и структура повествования от первого лица в художественной прозе / К. Н. Атарова, Г. А. Лесскис // Известия АН СССР. Сер. Литературы и языка, 1976. – Т. 35, № 4. – С. 343–356. 12. Dynarowicz E. Narrative strategies in J. M. Coetzee's *In the Heart of the Country*: commentary on (post)colonial guilt / E. Dynarowicz [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.academia.edu/2945465/>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

13. Coetzee J. M. *In the Heart of the Country* / J. M. Coetzee. – L.: Vintage, 1999. – 151 p.